

Forskningscirkeln som metod för att initiera och utveckla lokalt skolutvecklingsarbete i gymnasial yrkesutbildning

Paper presenterat på konferensen: *NORDYRK – Yrkesutbildning för framtiden*. Falun, Sverige 7-9 juni 2017.

Anna Karin Fändrik
akf@du.se
Högskolan Dalarna
Sverige

Mats Lundgren
mdu@du.se
Högskolan Dalarna
Sverige

Nicola Nerström
nne@du.se
Högskolan Dalarna
Sverige

Abstract

I den svenska skolan är rektor, som det uttrycks i skollagen, inte bara ansvarig för den löpande verksamheten med administration, ekonomi etc., utan även för det pedagogiska ledarskapet och att verksamheten kontinuerligt utvecklas. Syftet med detta paper är, från denna utgångspunkt, att beskriva och diskutera hur skolledningen på en gymnasieskola tillsammans med en grupp lärare på skolans yrkesprogram använde en forskningscirkel för att etablera ett, både kortsiktigt och långsiktigt, pedagogiskt utvecklingsarbete. De resultat som presenteras här bygger på en kvalitativ fallstudie som sedan, drygt ett halvår efter att forskningscirkeln formellt hade avslutats, kompletterats med uppföljande gruppintervjuer, dels med forskningscirkeldeltagare och dels med två skolledare.

Forskningscirkeln bedrevs över två terminer och resulterade i att sju olika miniforskningsprojekt, vilka under den tid forskningscirkeln pågick kom olika långt. Flera av de aktiviteter som hade påbörjats i forskningscirkeln fortsatte på ett informellt plan och i en del avseenden även hade vidareutvecklats. Den biträdande rektorn var t.ex. ofta ute bland lärarna för att kommunicera och försöka fånga upp lärarnas behov av stöd i klassrummen. Skolledarna beskrev att de ville fungera som motor för ett tålmodigt, systematiskt och långsiktigt utvecklingsarbete med inriktning mot att utveckla ett kollegialt lärande. De hade, bl.a. mot bakgrund av de erfarenheter som forskningscirkeln gett, initierat en skolutvecklingsgrupp med uppgift att identifiera utvecklingsbehov liksom fortsätta det utvecklingsarbete som redan hade pågått under flera års tid och där forskningscirkeln med de positiva erfarenheterna därifrån utgjorde en viktig del. Det stod samtidigt klart att det är fråga om långsamma processer som både kräver tid att initiera, genomföra och att implementera. En av framgångsfaktorerna tycks vara att det inte sker "top down", utan mer utifrån lärarnas egna initiativ och upplevda behov. Således är en sammanfattande tentativ erfarenhet att forskningscirkeln som arbetsform, både kortsiktigt och mera långsiktigt, förefaller kunna spela en pådrivande roll i lokalt skolutvecklingsarbete.

Sökord: Gymnasial yrkesutbildning, skolutveckling, kollegialt lärande, forskningscirkel, bedömning.

Introduktion¹

Yrkesutbildning existerar integrerad i en social kontext, där elever förväntas lära sig ett yrkes färdigheter och värden i en praxisgemenskap (Nilsen & Kvale, 2000; Höghjelm, 2001; Lundgren & von Schantz Lundgren, 2008). Gymnasieskolans yrkesutbildningar utgör en miljö som är aktivitets- och problemorienterad, med ett starkt samband mellan lärande och praktisk användbarhet, där nyttan ligger nära i tid (Johansson, 2008). Rektor är i den svenska skolan inte bara ansvarig för den löpande verksamheten, utan även för att verksamheten kontinuerligt utvecklas (Skollagen 2 kap. 9-12 §§). Syftet med detta paper är, från dessa utgångspunkter, att beskriva och diskutera hur skolledningen på en gymnasieskola tillsammans med en grupp lärare på skolans yrkesprogram använde en forskningscirkel för att etablera ett kollegialt lärande samtidigt som ett, både kortsiktigt och långsiktigt, pedagogiskt utvecklingsarbete initierades i skolans vardagsarbete.

Under senare år har frågan om betyg och bedömning av elevers studieprestationer fått en allt mer framskjutet roll och därmed hamnat högt på agendan i den svenska skolans vardag. En av orsakerna till denna fokusering är en ökad förekomst av internationella kunskapstester (PISA, TIMMS & PIRLS)² i vilka elever i olika länder och vad de presterar jämförs. I de länder där elevernas kunskapsresultat under en längre tidsperiod utvecklats positivt eller har kännetecknats av goda resultat har en central förklaring framhållits vara att lärarna i dessa fall samarbetar i kollegiala arbetsformer (McKinsey, 2007; 2010). Kollegialt lärande, som kan ges en rad olika innebörder, betraktas här som det lärande som sker när lärare i systematiska och organiserade arbetsformer utbyter kunskaper och erfarenheter med varandra på ett sätt som bygger upp professionell yrkeskompetens och en yrkeskultur, t.ex. i en forskningscirkel. Kollegialt lärande (se t.ex. Hattie, 2009; McKinsey & Company, 2010) kan bidra till att lärare får syn på sig själva och därigenom även bättre förstår hur de spelar sin lärarroll, men också vad de behöver utveckla i sin undervisning. Skolverket (2013) skriver om kollegialt lärande att kännetecknande är ”/.../ olika former av professionsutveckling där kollegor genom strukturerat samarbete tillägnar sig kunskaper i den dagliga praktiken” (s. 25).

En forskningscirkel betraktas i det här sammanhanget som en mötesplats som ger förutsättningar för att kollegialt lärande uppstår genom pedagogiska samtal där deltagarna får möjlighet att lära av varandra (se t.ex. Lundgren 2000; 2003a; 2003b; Lahdenperä, Gustavsson, Lundgren & von Schantz Lundgren, 2016). Utöver kollegial kompetensutveckling skapar arbetet i forskningscirkel en möjlighet att testa olika alternativa lösningar på pedagogiska problem i undervisningen, d.v.s. att i samverkan med forskare undersöka pedagogiskt problematiska situationer i skolans vardag, samtidigt som undervisningen kan utvecklas. En forskningscirkel kan även beskrivas som vad Senge (1995) benämnt som en mikro-värld där förändringsprocesser initieras i vardagsarbetet, studeras och korrigeras samtidigt som dessa processer äger rum.

¹ Detta paper bygger vidare på en tidigare genomförd kvalitativ fallstudie (se Fändrik, Lundgren & Nerström, 2016).

² PISA (Program for International Student Assessment) and TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), PIRLS (Progress in Reading Literacy Study).

Att synliggöra lärares undervisning spelar en central roll för elevers lärande (se t.ex. Biesta, 2013). Det blir då en fråga om hur lärare utformar undervisningsmiljön, planerar, genomför och följer upp sin undervisning. Lärare måste även vara uppmärksamma på hur de utövar sitt ledarskap (Ben-Peretz et al., 2011), vilket bl.a. innefattar att leda det sociala livet i klassrummet, t.ex. hantera frågor om disciplin, ordning och elevomsorg, gruppera elever etc. (Stensmo, 2000). Yrkeslärarrollen innehåller ett icke oväsentligt inslag av vad som kan beskrivas som tyst kunskap (tacit knowledge) (Polanyi, 1966), en kunskapsform som inte låter sig artikuleras därför att språket inte räcker till för att kunna kommunicera. Kunskapen framträder i handling. ”We can know more than we can tell” (Polanyi, 1966, s 4). Tyst kunskap handlar om att kunna med kroppen (Gustavsson, 2000). Traditionellt har tyst kunskap betraktats som ett komplement till formella kunskaper, med senare tiders synsätt som yrkeskunskapens kärna, varande de kunskaper och förmågor som inte är möjliga att uttrycka muntligt och skriftligt (Hegender, 2010). Yrkeslärares undervisning går till stora delar ut på att visa, berätta och ställa frågor (Lundgren & von Schantz Lundgren, 2012; Tsagalidis, 2012) med utgångspunkt från yrkeslärares egna erfarenheter (Engström, 2008). Lärare behöver därför bygga upp ett ”mönsterbibliotek” varifrån erfarenheter kan hämtas när ett problem behöver lösas (Björklund, 2008).

Metod

Studien genomförs som en kvalitativ fallstudie (Merriam, 1994). Kompletterande data samlades in genom intervjuer med några av forskningscirkeldeltagarna och skolans vd/rektor och en av två biträdande rektorer ett drygt halvår efter det att den forskningscirkel som bedrevs formellt hade avslutats.

Den gymnasieskola där forskningscirkeln genomfördes har ca 350 elever och 80 personal, sex olika gymnasieprogram varav fem är yrkesprogram:

Resultat

I resultatavsnittet sammanfattas inledningsvis resultatet av forskningscirkelns arbete som var inriktad på hur lärarna skulle kunna genomföra sin undervisning så att den skulle utveckla elevernas förmåga att bedöma sina egna kunskaper och med utgångspunkt i detta kunna lyckas bättre med sina studieresultat, vilket var utgångspunkt för den tidigare studien (se Fändrik, Lundgren & Nerström, 2016). Därefter beskrivs och diskuteras hur några av forskningscirkeldeltagarna och skolledningen beskriver hur forskningscirkelarbetet påverkat och byggt en grund för fortsatt skolutvecklingsarbete.

Forskningscirkelns arbete

Forskningscirkeln bestod av skolans rektor, utvecklingsledare, nio lärare och tre forskningscirkelledare från en högskola i samma region som skolan. Deltagarna träffades totalt fem gånger under sex månaders tid, med en inplanerad återträff sex månader efter det att forskningscirkeln hade avslutat sitt arbete för att stämna av hur arbetet utvecklats därefter. Verksamheten organiserades i form av s.k. miniforskningsprojekt. Deltagarna läste parallellt med

att de arbetade med sina miniforskningsprojekt för uppgifterna relevant litteratur. Miniforskningsprojekten kom olika långt i sina arbeten, från de som hann identifiera och planera tänkbara åtgärder till de som också kunde börja med att testa sina idéer i praktiken. Ett av miniforskningsprojekten hade som syfte att utveckla en undervisning som skulle göra det möjligt för flera lärare att medverka i en sambedömning av elevernas prestationer. Två lärare genomförde ett miniforskningsprojekt som syftade till att få eleverna delaktiga i att bedöma sina egna förmågor och så småningom också klasskamraternas genom att fokusera reflektion och feedback i grupp. I ett ytterligare miniforskningsprojekt fick eleverna göra självbedömningar om förmågor som anges i kursplanen kopplade till praktiska beslut i skogsskötsel. I ett annat var syftet att utveckla sätt som kunde göra eleverna mer motiverade att ta ansvar för sin kunskapsutveckling i matematik genom att använda självvärderingsscheman. Ett miniforskningsprojekt tog sin utgångspunkt i ett försök att öka motivationen och delaktigheten i ämnet biologi för elever på Naturbruksprogrammet med hjälp av att eleverna bedömde sina kunskaper och förmågor på olika kursmoment. Slutligen tog ett miniforskningsprojekt sin utgångspunkt i svårigheten att få eleverna att vilja läsa skönlitteratur.

Forskningscirkeldeltagarna kom att stå inför ett organisatoriskt problem då pedagogiskt utvecklingsarbete vanligen tar lång tid att implementera. Det gäller att identifiera ett problem, undersöka detta och sedan planera en intervention, genomföra denna och slutligen utvärdera resultatet. Följdriktigt kom de olika miniforskningsprojekten också olika långt i sina arbeten. Några hann identifiera problemet samt börja formulera en tänkt intervention, medan andra hann genomföra ett första test av sina idéer innan forskningscirkeln formellt upphörde. Det fanns här också en risk för att de påbörjade pedagogiska utvecklingsprocesserna skulle upphöra.

Vad hände bortom forskningscirkeln?

Från både lärare och skolledare framkom vikten av att ett bärande utvecklingsarbete ska byggas underifrån, med lärarna som drivkrafter och utifrån deras upplevda behov av utveckling. En av skolledarna drog sig till minnes att det initialt fanns en tanke att få igång ett Learning Study-projekt, men att det av olika anledningar inte blev av. Skolledarna hade tidigare provat att initiera utvecklingsarbeten, vilka inte gav några bestående effekter utan rann ut i sanden. När man ville starta ett utvecklingsprojekt hösten 2015 diskuterades olika alternativ. Skolledarna upplevde att det fanns några av lärarna som var mer intresserade och motiverade av att arbeta med skolutveckling än andra. Utifrån dessa lärare togs så småningom förslaget om en forskningscirkel fram.

Jag tror på att lärarna själva måste bli inspirerade av och hitta nya verktyg i sin egen undervisning och där få mer energi och glädje och kunna dela med sig. Det tycker jag nog att den här forskningscirkeln har gett, även om man alltid upplever att man har mycket att göra och behöver extra tid så i slutändan kan det generera att man hittar sätt som gör att man blir mer stimulerad och mer effektiv på vissa sätt. (Bitr. rektor)

En annan viktig aspekt av utvecklingsarbetet var att försöka synliggöra det arbete som pågick i forskningscirkeln, både för att försöka sprida tanken om arbetssättet som sådant, men även att delge erfarenheter från arbetet.

/.../ sedan så bestämde vi att alla skulle få visa och berätta om sina arbeten på de månadsmöten som vi har. Så att man får visa upp lite vad man har gjort, för det är ändå ett arbete som man lägger ner och även om man inte kan begära att kollegerna ska snappa upp allting /.../. (Bitr. rektor)

Samtidigt visade det sig, som i många liknande exempel, att det är ett tidskrävande arbete, både att få tid i vardagen och att arbetet tenderar att bli utdraget över tid. Trots det så uppfattade många av forskningscirkeldeltagarna att de hade påbörjat att utvecklingen av egna verktyg som var användbara, även om det i de flesta fall återstod mer av utvecklingsarbete.

Då känner man att man får ett verktyg att komma vidare även om man inte kommer jättelångt för någonstans känner man alltid att jag skulle ha gjort mer och bättre och jag har inget att visa upp och så där så händer det ju saker. Just det där att bara berätta, jag tycker att det ger, det tycker jag att man märker. (Bitr. rektor)

Skolledarna gav en positiv bild av möjligheter som forskningscirkeln hade skapat:

Forskningscirkeln har varit över min förväntan måste jag säga i utveckling och vilka positiva effekter som det ger framför allt i form av förhållningssätt och inspiration hos lärarna. Det känns som att det har kommit in i en annan fas. (Rektor)

Forskningscirkeln, tillsammans med flera andra utvecklingsprojekt som bedrivits på skolan under flera års tid, har även skapat ett underlag för att det blev möjligt att initiera ett mer systematiskt långsiktigt utvecklingsarbete.

Vi har skapat en skolutvecklingsgrupp och då kommer flera av de som var med i forskningscirkeln att vara med och då kommer de att kunna fortsätta med det. Då får de mandat att göra ändå med de här kartläggande arbetet för att gånga upp vad de anser och så är det en direkt koppling till ledningsgruppen då som kan ge förutsättningar för om man nu känner att det är något som man ska fokusera på vissa läsår. (Bitr. rektor)

Diskussion och slutsatser

Syftet med detta paper har varit att beskriva och diskutera hur skolledningen på en gymnasieskola tillsammans med en grupp lärare på skolans yrkesprogram använde en forskningscirkel för att etablera ett kollegialt lärande samtidigt som ett pedagogiskt utvecklingsarbete initierades i skolans vardagsarbete. I förlängningen av detta finns även frågan om det sätt som den studerade skolan arbetat även kan skapa en fungerande utvecklingsorganisation, (se t.ex. Scherp, 2013), bl.a. med stöd av en forskningscirkel som kan inspirerade till att ett långsiktigt lokalt skolutvecklingsarbete skapas.

Inom ramen för forskningscirkeln formulerades och initierades olika miniforskningsprojekt. De flesta av dem kom att handla om bedömning ur lite olika perspektiv men där bedömning för lärande kan sägas ligga i fokus för samtliga. Elevernas motivation förväntades öka liksom deras möjligheter att ta ansvar för sitt eget lärande. Vi går en föränderlig framtid till mötes och yrkesprogrammen ska utbilda eleverna mot ett samhälle och ett yrke som vi inte kan förutspå till fullo. En viktig del i utbildningen bör därmed vara att utbilda eleverna för en förändringsbenägenhet och att kunna få syn på och ta ansvar för lärandet av nya situationer. Utvecklingen för att nå en lärande organisation och ett livslångt lärande såsom Senge (1995) beskriver måste ta sitt avstamp i lärarnas intresse i att arbeta med skolutveckling. Forskningscirkeln är ett sätt för att få lärarna med sig genom de friare arbetsformer som man kan använda och genom att initiativet kommer huvudsakligen från lärarna själva (Lundgren (2003)). Mycket riktigt ledde också forskningscirkeln till fortsatt skolutveckling på gymnasieskolan, inte minst att en lokal skolutvecklingsgrupp kom att etableras.

Referenser

- Biesta, G. (2013). Receiving the Gift of Teaching: From 'Learning From' to 'Being Taught By'. *Studies in Philosophy and Education* 32:449–461.
- Lahdenperä, P, Gustavsson, H-O, Lundgren, M & von Schantz Lundgren, I. (2016). The Key Role of the School Principal's Leadership in the Schooling of Newly Arrived Immigrant Pupils in Sweden - Experiences from an Interactive Action Research Project, in *Open Journal of Leadership*, 2016, 5, 20-30 Published Online March 2016 in SciRes.
<http://dx.doi.org/10.4236/ojl.2016.51003> (<http://www.scirp.org/journal/ojl>) (Hämtad 2014-04-19)
- Lundgren, M. (2000). *Forskningscirklar och skolutveckling – ett lärarperspektiv*. Rapport 2000:2 Forskning. Falun: Högskolan Dalarna. (Arbetsrapport)
- Lundgren, M. (2003a). *Kan forskningscirklar bidra till att utveckla skolan i riktning mot en lärande organisation?* Paper presenterat på konferensen Högskola och samhälle i samverkan (HSS) i Ronneby maj 2003.
- Lundgren, M. (2003b). *Forskningscirklar - en arena där lärares syn på vad deras arbete resulterar i kan utmanas?* Paper presented at NFPS: s. conference in Copenhagen 7 – 9 Mars 2003.
- McKinsey & Company. (2010). How the world's most improved school systems keep getting better. http://ssomckinsey.darbyfilms.com/reports/EducationBook_A4%20SINGLES_DEC%202.pdf. (Hämtad 2011-05-10)
- Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Stensmo, C. (2000). *Ledarstilar i klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken – Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.